

MONDROS MÜTAREKESİ DÖNEMİNDE AYDIN VİLÂYETİNİN NÜFUSUNA DAİR BİR BELGE

Necmi ÜLKER

Üç kıtaya yayılmış güçlü bir İslam devleti olan Osmanlı İmparatorluğu, XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren mali ve ekonomik bir çöküntü dönemine girmiş, siyasi gücünü de büyük ölçüde etkileyen yarım asırlık bir dönemi müteakip girdiği I.Cihan Harbinin sonunda imparatorluğun siyasi hayatı da fiili olarak noktalanmıştır. Son Osmanlı padişahı olan VI. Mehmet (Vahdettin), tahta geçtiği 3 Temmuz 1918 tarihinden itibaren de itilaf devletleriyle Osmanlı devletinin az zarar göreceği bazı şartlarla barış yapma düşüncesini taşıdığı da bilinmektedir(1).

Belge ile ilgili bilgi vermeden önce, Mondros Mütarekesi ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun durumu, Aydın vilayeti ve nüfus istatistikleri hakkında genel de olsa bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatındayım. Limni adasının Mondros limanında İngiliz zırhlısı Agememnon'da 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi (2) yalnızca Osmanlı İmparatorluğunun galip İtilaf Devletlerine teslim olması anlamına gelmiyor, aynı zamanda Osmanlı Devletinin ve Türk Milletinin kaderini menfi yönden etkileyen hukuki bir belge özelliğini taşıyordu. Bu doküman, aynı zamanda, altı asırlık siyasi bir kuruluş ve Türk Milleti için son derece yıkıcı ve kanlı olaylarla daha yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyordu. Bu dönemde, yani, mütareke şartlarının yürürlüğe girmesinden M.Kemal Paşa'nın Samsuna ayak bastığı tarih olan 19 Mayıs 1919 tarihine kadar altı aylık bir süre boyunca Osmanlı topraklarında bütün etki ve şiddetiyle uygulanmıştır(3). Ancak M.Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Samsun üzerinden çıkışından (4) itibaren onun da etkisiyle 9.Ordu teftiş bölgesi (Trabzon,Sivas,Erzurum,Erzincan, Van,Samsun), ile 13.Kolordu bölgesinde (Bitlis, Diyarbakır, Malatya,Elazığ) mütareke hükümleri uygulanmamıştır (5).

-
- 1) Gotthard Jaeschke, " Der Weg Nach Mudros Im Lichte Der Englischen Dokumente (İngiliz Belgeleri Işığında Mondrosa Giden Yol),**Belleten** , XXXI / 121 (1967), 131.VI.Mehmed'in padişahlığı 3.VII.1918-1.XI.1922 tarihleri arasındadır.Suha Umur, **Osmanlı Padişah Tuğraları**, İstanbul,Haluk Ofset, 1980,324.
 - 2) Nihat Erim, **Devletler Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri:Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları, Cilt I**,Ankara,T.T.Kurumu Basımevi, 1953,519-24.Yirmi beş maddeyi ihtiva eden mütarekede Arthur Calthrope,Hüseyin Rauf,Reşat Hikmet ve Sadullah imzaları vardır.
 - 3) Tefvik Bıyıklıoğlu, " Mondros Mütarekesinde Elviye Selâse İle İlgili Yeni Vesikalar," **Belleten** , XXI / 84 (1957), 567.
 - 4) Kemal İntepe, "19 Mayıs 1919 ",**Türk Hava Kurumu** , Cilt 29, Sayı 287, (Temmuz 1982), 26-7. Makale , o sırada Samsun'da bulunan İngiliz işgal taburu komutanı Bnb.Salter'in M.Kemal Paşa'ya karşı davranışlarını aktarması açısından ilgi çekicidir.
 - 5) T.Bıyıklıoğlu, ay.yer.

Diğer taraftan 20. Kolordu bölgesi olan Ankara, Eskişehir vilayetleri ile, 14.Kolordu sahası olan Balıkesir,Akhisar,Edremit bölgelerinde ise 16 Mart 1920 İstanbul'un işgali tarihine kadar mütareke hükümleri geçerli olmuştur. Aynı hükümler bu tarihten Mudanya Mütarekesine kadar (11 Ekim 1922) yalnızca Boğazlar bölgesinde uygulanmıştır.

M.Kemal Paşa'nın önderliğinde Türk milletine esenlik ufukları açan İstiklal harbinin çıkmasında etkili olan Mondros Mütarekesiyle ilgili yerli ve yabancı bilim adamları aydınlatıcı çalışmalar ortaya koymuşlardır. Tevfik Bıyıklıoğlu'nun bu mütareke hakkında üç çalışması vardır (6). Ayrıca Âli Türkgeldi,vesikalara dayalı olarak mütareke konferansının mahiyeti hakkında bir çalışması (7) babası Âli Fuat Türkgeldi'nin mütarekeye görevli temsilci grubunun oluşmasıyla ilgili ayrıntılı bilgileri veren makalesi(8), Gotthard Jaeschke'nin mütarekedeki heyetlerin hazırlıklarıyla ilgili bilgileri içeren makalesi vardır (9).

Üzerinde duracağımız Aydın vilâyeti ve sancakların ve özellikle İzmir şehrinin nüfusuyla ilgili değişik rakamlar verilmekte ve bu konuda her zaman olduğu gibi nüfusla ilgili kesin sonuçlar elde etmek güç olmaktadır. Zira değişik kaynak ve eserlerde nüfusla ilgili verilen rakamlar birbirini tutmamaktadır. Nüfusla ilgili kaynaklarını açıkça belirtmeyen seyahatnamelerdeki bilgilere dayalı İzmir'in nüfusunu tablolar halinde veren yazarlar bu konudaki gerçeği yansıttıklarından emin görünmektedirler (10).Aynı şekilde İzmir ve civarını Yunan toprakları olarak göstermeye çalışan, bu dönemde Atina Üniversitesinde bulunan Etudes Franco-Grecques başkanı Leon Maccas, Megali İdea'ya (Büyük İdeal) hizmet etmenin gruru içinde olduğu muhakkak görünmektedir (11). Diğer yandan İzmir'de görev yapmış olan bir İngiliz din adamı da I.Dünya Savaşı öncesinde İzmir'de ve Anadolu'da geniş çapta bir Helen milliyetçiliğinin ateşlendiğini yazmaktadır (12).

-
- 6) T.Bıyıklıoğlu, a.g.m., 567-84; Ay.yazar, "Birinci Dünya Harbinde (1914-1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30.Ekim.1918-11.Ekim.1922) Boğazlar Problemi," Belleten,XXXV/97 (1961),81-93; Ay.yazar, " Mondros Mütareke Anlaşması," VI.Türk Tarih Kongresi, 20-26 Ekim 1961, Ankara,T.T.K.Basımevi, 1967, 572-82.
 - 7) Âli Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekenâmelerinin Tarihi**, Ankara,1948. Yazar 29.Nisan.1955 de vefat etmiştir.
 - 8) Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İşittiklerim**, Ankara, 1951.Yazar 3.Şubat.1945 de vefat etmiştir.
 - 9) G.Jaeschke, " Mondrosa Giden yol ", **Belleten** , XXVIII/109 (109),141-52.
 - 10) Constantin Iconomos, **Etude Sur Smyrne**, grek.çev.Bonaventure F.Slaars, Smyrne,1868,138.Yazar, "Tableau Comparatif et Raisonne" de 1631 den 1868 e kadar İzmir'in nüfusuyla ilgili seyyahların verdiği bilgileri tablo haline getirmiştir.
 - 11) Nail Morali, **Mütarekede İzmir Olayları**, Ankara ,T.T.Kurumu basımevi,1973,61.
 - 12) S.W.H.Bird, **And Unto Smyrna: The Study of A Church In Asia Minor**, London,James Clarke Co.Ltd., tarihsiz, 88.

S.W.H. Bird, Batı Anadolu'daki Rum nüfusunun 812,586 olarak verip Türklerden fazla olduğundan bahseder. Aynı yazar, sadece İzmir vilâyetinde 219,494 Türk'e karşı 449,044 Rum olduğundan söz etmektedir (13). Mütareke döneminde İzmir (ve Batı Anadolu) ilgili yayın yapan ve gerekli hallerde bir Türk grubu tarafından (14) özel olarak yayınlanan **Smyrna Turque** (Türk İzmir) ise muhtıralara, grafik ve istatistiklere ve araştırmalara dayalı olarak haberleri doğru bir biçimde veriyordu. **Smyrna-Turque** Ege bölgesindeki nüfusu, en küçük yerleşim yerlerine kadar mukayeseli bir biçimde veriyor, **Duyûn-u Umûmiye-i Osmanîye**'nin ülkede araştırma yapmaya memur ettiği Vital Cuinet' in araştırmalarının ortaya koyduğu istatistikleri de kullanarak gerçek nüfusun bilinmesi çabası içindeydi (15). Bu şekilde Leon Maccas'ın İzmir ve bölgenin nüfusuyla ilgili verdiği bilgileri **Smyrna-Turque** reddettiği gibi, nüfusla ilgili gerçeklerin ortaya çıkmasına yardımcı oluyordu.

Diğer yandan Mudanya mütarekesinden tam bir hafta sonra bir İngiliz monitorunun İzmir körfezine gelmesini fırsat bilen İzmir'in yerli Rumları şehirde nüfusun çoğunluğunu oluşturduklarını göstermek için hazırladıkları çok sayıdaki Yunan bayraklarını her tarafa asarak İngilizleri etkilemek istemişlerdi (16). Bu tür taşkın ve hissi davranışlar İzmir ve Batı Anadolu'daki Türkleri derin bir üzüntü içine ittiği gibi karşı faaliyetler için teşkilatlanmaya zorlamıştır. Bunların birisi 17 Mart 1919 da İzmir'de toplanan "Büyük Kongre" olup, aldıkları kararları İstanbul'daki İtilaf devletlerinin yüksek komiserlerine bir telgrafla bildirmişlerdir (17). Geniş kapsamlı olan ve **Smyrna Turque** adıyla çekilen telgraftaki şu ifade konumuz açısından dikkat çekicidir: "Anadolu'nun batı topraklarına gelince; Aydın vilâyeti, Karasi ve Menteşe sancakları mümessilleri, bu sancakların yüzde seksenini teşkil eden Türklerin mülk, servet bakımından yüzde seksen beşi gibi yıkıcı bir çoğunluğa sahip olduklarını...." (18).

Tarih boyunca nüfus hareketleri insan topluluklarının değişmesinde daima dinamik bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğunda ilk nüfus

13) S.W.H.Bird, *ay.yer.*

14) İzmir Osmanlı Haklarını Müdafaa Cemiyeti

15) Nail Morali, *ay.yer.*; Rauf Beyru, **18 ve 19. Yüzyıllarda İzmir**, İzmir, 1973, 61-62. Yazar, Rougon (1891), Cuinet (1894), Duckerts (1902) in İzmir nüfusuyla ilgili olarak verdikleri mukayeseli rakamları bir tablo olarak vermektedir.

16) Nurdoğan Taçalan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, İstanbul, Baha Matbaası, 1970, 10-11. Yazar, bu dönemde İzmir'de yayınlanmakta olan **Köylü** gazetesinin 4 Kasım 1918 günü nüshasında, Yunanlıların bu bölgede İtalyanlara üstünlük sağladığını göstermek için 12 bin İtalyan bayrağına karşılık 24 bin Yunan bayrağının halka dağıtıldığını yazmaktadır. Bilge Umar, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Ankara, Bilgi Basımevi, 1974, 41-44 de aynı bilgileri Taçalan'ın eserinin ilgili sayfalarından almış ancak kaynak olarak göstermemiştir.

17) Nail Morali, *a.g.e.*, 81-83; Fransızca metin için bkz. Smyrna Turque, no.4, 1919, 12-3.

18) Nail Morali, *ay.yer.*; S.R.Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, I. Ankara, T.T.K.Bas. 1973; 32. Sonyel, *a.g.e.*, 38'de Yunanlı tarihçi P.Pipinellis'in Anadolu'da Türklerin çoğunlukta olduğunu kabul ettiğini yazar.

sayımının 1831 de yapıldığı bilinmektedir (19).Daha önceki dönemlere ait nüfus tahminleri ,o yerleşim yerinin deftere kaydedilmiş vergi mükelleflerinin sayısının genellikle 4,5,6 veya daha yüksek bir sayı ile çarpılmasıyla tahmini olarak elde ediliyordu. Tanzimattan (1839) sonraki dönemlerde devlet, 1263/1847 den 1333-34/1918 yılına kadar **Devlet-i Aliye Salnameleri** yayınlanmış ve nüfusla ilgili bazı bilgiler de bu yerel salnamelerde yer almıştır (20).

Makalemize mehzaz teşkil eden Aydın vilâyetiyle ilgili belge numarasız olarak, kurulduğundan beri vakıf yönetimiyle varlığını sürdüren İzmir Milli Kütüphanesinde (21 bulunan, 29 x 22 cm. boyutunda olan bir karton üzerine yapıştırılmış 22,5 x 17 cm. ölçüsünde bir fotograftır. Bu fotoğraf belgenin en üstünde " En son istatistikler mucibinde Aydın vilâyetinin taksimat-ı mülkiyesi vechile mekatib ve maabid ve nüfus-u umumiyesini itimâd-bahş rakamlarla irae-i....." ibaresi vardır. 1922 yılında titiz ve dikkatli bir araştırma sonucu hazırlandığı anlaşılan bu belgede Aydın vilâyetinin bir haritası çizilmiş olup İzmir, Saruhan,Aydın ve Denizli sancakları ve bunlara ait 36 kazanın kilometre kare olarak kapsadığı alanları, nüfusları, okulları ve mabetlerinin sayıları gösterilmiştir. Ölçeksiz yapıldığı anlaşılan haritanın altında Aydın vilâyetinin dört sancağıyla ilgili bilgilerin verildiği bir tablo vardır. Belgenin sağ alt köşesinde ise bu belgeyi hazırlayan o dönemin araştırmacı -gazeteci M.İbnü'l-Cemal Ragıb'ın fotoğrafı vardır. Belgenin köşesinde yazarın İzmir Milli Kütüphanesine bir ithafı vardır (22).

İşgal altında olan İzmir'de 1922'de böyle bir belgenin hazırlanması dikkat çekicidir.Mondros Mütarekesi sırasında, Aydın vilayetinin, başka bir deyişle, Yunan Megali İdea'sının Anadolu topraklarındaki temel ve çekirdeği olan İonia'yı Rumların yoğun yaşadığı bölge olarak gösterme gayretlerinin yoğun olduğu bir dönemde, böyle bir belgenin bir Türk gazetecisi tarafından hazırlanması çok anlamlı ve düşündürücüdür.

Yazar, belgede sunduğu tablodaki rakamların kaynağını belirtmemektedir. Ancak,yazarın,1917yılına ait olan Türk istatistiklerini kullanmış olma ihtimali vardır (23).

19) Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı, 1831**, Ankara, 1943.

20) Hasan Duman, **Osmanlı Yıllıkları (Salnameler ve Nevsailler)**, İstanbul, IRCICA, 1982,28-35; Kemal Karpat, " Ottoman Population Records and The Census of 1881/82-1893," **International Journal of Middle East Studies**, IX/2 (1978),238. Karpat, Devlet Salnamelerinin 1911-14 yılları haricinde 68 cilt basıldığını kaydeder. Ayrıca,makalesinin 1.dip notunda konuyla ilgili geniş bir bibliyografya vermektedir. Yazar, bu değerli makalesinin 237-41.sayfaları arasında XIX.yüzyıl Osmanlı nüfus kayıtlarıyla ilgili detaylı bilgi verir.

21) Necmi Ülker, " Kuruluşunun 75. yılında İzmir'in Kültür Hazinesi: Milli Kütüphane, " **Bilim Birlik Başarı**, İzmir, (1987), sayı 47,6-12.

22) Bu belgede M.İbnü'l-Cemal Ragıb'ın kendi el yazısıyla "Menba'-i nur-u feyizimiz olan Milli Kütüphaneye takdim. 25 Mart 1338/1922 İzmir İmza "ibaresi vardır. Bu belgeyi hazırlayan Cemal Ragıb'ın İzmirli aydın bir gazeteci olduğunu, **Akşam**, **Tanin** gibi gazetelerde makaleler yazdığını , İzmir'in o dönemini yaşamış ve gazetelerini okumuş olan enver Kösemen'den öğrendim.

23) S.Sonyel,a.g.e., 37 de 1917 yılı Türk istatistiklerinden yararlandığını belirtir.

Ayrıca, bu dönemde özel olarak çıkarılan yukarıda söz ettiğimiz **Smyrna Turque'nin** Ege bölgesinin nüfusu ile ilgili ortaya koyduğu çalışmalardan yararlanmış olması ihtimali de kuvvetle muhtemeldir(24). Zira belgenin üzerindeki ifadesinde de kendisinin "en son istatistikler mucibince..." ifadesi bu tahminimizi güçlendirmektedir. M. İbnü'l Cemal Ragıb Bey' in bu araştırmasını işgal altındaki İzmir şehrinde bulunan bütün aydınların ve Türk basın teşkilatının da desteklemiş olduğunu da düşünebiliriz. Böyle dikkat ve titizlik isteyen bir çalışmayı gerçekleştirmenin ve mukayeseli bir tablo ortaya koymanın o günkü şartları içinde ne kadar zor olabileceği aşîkardır.

İbnü'l- Cemal Ragıb, hazırladığı mukayeseli tabloda sırasıyla, herbir sancaktaki Hıristiyan ve Musevi mekteplerinin toplam sayılarını, İslam mekteplerinin sayısını, Hıristiyan ve Musevi mabedlerini, İslam mabedlerini, ilgili sancaklardaki genel nüfusu; diğer milletlerin (azınlıkların) nüfusunu, Rum nüfusunu, İslam nüfusunu, köy, nahiye ve kazaların sayılarını verdikten sonra herbir kazanın kilometre kare olarak kapsadığı sahayı ve liva isimlerini vermiştir. Ayrıca, tablonun altında herbir kolonun genel yekununu vermiştir. Yazarın, genel tabloda Hıristiyan ve Musevilerle ilgili bilgilere öncelik tanınması, Müslümanlarla ait olanları daha sonra vermesi gerçekten dikkat çekmektedir.

Sancaklardaki İslam ve Rumlara ait nüfusa bakıldığında, Saruhan ve Aydın Sancaklarındaki Rum nüfusunun diğer sancaklara göre biraz fazla olduğu görülmektedir. İzmir ve Denizli sancaklarında ve İslam nüfusunun Rumlarınkinden çok üstünde olduğu açıktır. Ancak, Aydın vilâyetinin dört sancağındaki toplam nüfusa bakıldığında 1,300,849 Müslümana karşılık 226,726 Rum ' un olduğu, 61,622 kişinin de diğer milletlere ait olduğu anlaşılmaktadır. Aydın vilâyetinin toplam nüfusu 1918 yılında 1,589,197 olmasına karşılık 1893 deki toplam nüfus 1,410,424 'dür (25). Bu iki tarih arasında 26 yıl olmasına rağmen Aydın vilâyetinde nüfusun 178,773 'lük az bir artış göstermesini esas itibariyle 1911 Trablusgarp, 1912-13 Balkan , 1914-18 I. Cihan Harplerine ve göçlere bağlamak mümkündür.

Diğer yandan 1918 mütareke yılında Bergama, Çeşme, Karaburun ve Foçateyn'de Rum nüfusunun sıfır olmasını Cemal Ragıb, Rumların I. Dünya Harbinde buralardan İzmir'e nakl-i hane etmeleriyle açıklamaktadır. Yazar, Rumların bu bölgeden daha önce adalara, Rumeliye göç ettiklerini de kaydetmektedir. Ancak Denizli sancağı kazalarından Tavas ve Çal'da hiç bir Rumun bulunmayışını açıklamamaktadır. Oysaki 1893 nüfus sayımında Tavas'da 30, Çal'da ise 157 Rumun bulunduğu kayıtlarla tesbit edilmiştir (26).

24) **Smyrna Turque**, Imprimerie Ahmed Ihsan, Cie., no.4, 1919. Cemal Ragıb Beyin belgede verdiği nüfus rakamları, bu kitapçığın " Graphique Comparatif" tablosunda verdiği rakamların aynısıdır. Veya her ikisi de aynı kaynağı kullanmıştır.

25) Kemal Karpat, a.g.m., 258

26) Kemal Karpat, ay.Yer.

Bu durumu, Rum halkının bu yerlerden çeşitli sebeplerle göç etmesine bağlamamız mümkündür.

Burada belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus da şüphesiz nüfusla ilgili rakamların güvenilirliği ve kimlerin bu işi düzenleyip yürüttüğü meselesidir. Halen Madison, Wisconsin Üniversitesinde öğretim üyesi olan Prof.Dr.Kemal Karpat'ın yayınladığı XIX.yüzyıl Osmanlı nüfus kayıtları ve sayımlarıyla ilgili yayınladığı fevkalade ilginç makalesinde belirttiği gibi nüfusla ilgili istatistiklerin kaliteli olması, **Devlet Salnameleri**'nin hazırlanmasında çoğunlukla işi iyi bilen profesyonel , yüksek dereceli Gayr-i Müslim memurların başkanlığında bulunması önemli bir husustur (27). Prof.Karpat bu makalesinde verdiği tabloda 1982 den 1916 yılına kadar olan sürede istatistik başkanlığı yapanların çoğunun işinin uzmanı gayr-i Müslim'lerden olması, işin ciddiyetini ve devletin bu konuya verdiği önemi açıkça göstermektedir (28).

Aydın vilâyetinin idari taksimatı içinde olan 13,339 kilometre karelik Menteşe sancağı 1891-92 Aydın vilâyet Salnamesi'nde gösterilmekle beraber 1918 belgesinde bu sancağın Aydın vilâyetinden ayrılmış olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, 1918 yılındaki adı geçen belgede Karaburun, Nif ve Karacasu kazalarının Aydın vilâyet taksimatı içine alındığını tesbit ettik. Ancak bu kazaların alanları 1918 belgesinde belirtilmemiştir. 1891-92 Aydın vilâyeti ile 1918 deki taksimat karşılaştırıldığında Manisa merkez kazasına 97 kilometre karelik, Kuşadası kazasına da 360 kilometre karelik toprak eklenmiş, Tavas kazasından ise 3600 kilometre karelik bir alanın eksilmiş olduğunu görürüz (29). Vilâyetin diğer kazalarının mesaha-i sathiyelerinin değişmediğini tesbit etmiş bulunuyoruz.

Sonuç:

25 Mart 1922 tarihinde İzmirli olduğu anlaşılan araştırmacı-yazar ve gazeteci bir aydın olan İbnü'l Cemal M.Ragıp'ın "membra-ı nur-u feyzimiz Milli Kütüphaneye taktim." ifadesi ile böyle bir araştırmasını vermesi ve bunun 66 yıl sonra 1988' de tarafımızdan görülerek değerlendirilmesi İzmir ve Ege Bölgesi tarihine olduğu kadar bu bölgedeki nüfusun gerçek yönünün aydınlatılması bakımından yararlı olduğu kanısındayız.

Diğer yandan, Cemal M.Ragıp'ın gazetelere makale hazırlaması yanında böyle hassas ve gerçeklerin daima yabancı yazarlar tarafından çarpıtıldığı bir konuya eğilmesi, çalışmasını yalnızca İzmir'le sınırlamayıp Aydın vilâyeti üzerinde geniş olarak yapması çok anlamlıdır.

27) Kemal Karpat, a.g.m., 250, d.n.34

28) Kemal Karpat, a.g.m., 251 ilgili dönemde istatistik direktörleri şunlardır: Nuri Bey, Fethi Bey, Fethi Franko Bey, Mıgırdıç Sınabyan Efendi, Mehmet Behiç Bey, Rober Efendi.

29) Söz konusu 1918 tarihli belgedeki Aydın Vilâyeti ile Mali 1307/1891-92 **Aydın Vilâyeti Salnamesi**, cilt II, 625 i karşılaştırınız.

1847 den itibaren Osmanlı devletiyle ilgili çeşitli konular hakkında bilgi veren **Devlet-i Aliye Salnameleri** ' ni yayınlamaya başlaması Tanzimat'la beraber başlayan batılılaşma hareketlerinin küçük bir yönünü gösterir. XIX.yüzyılın sonlarına doğru daha da mükemmel hale gelen bu salnameler 1892 den itibaren çoğunlukla devlet hizmetinde çalışan Gayr-i Müslim uzmanların başkanlığında yürütülen istatistik çalışmalarının olgunluk safhasına eriştiği söylenilebilir. Bu durumun son salnamenin yayınladığı yıla kadar devam ettiğini söyleyebiliriz.

Cemal M.Ragib'in yazımıza konu olan belgeyi hazırlarken yararlandığı kaynakların ve istatistiklerin neler olduğunu belirtmemesine rağmen, bunların **Aydın Vilâyet Salnameleri**'nden(30) değil bu tarihe kadar yayınlanmış olan **Devlet-i Aliye Salnameleri**'nden ve diğer özel kaynaklardan yararlanmış olması gerekmektedir.

Bir sayfalık bir fotoğraf çekilmiş bir belge olmasına rağmen iyi bir çalışma sonucu ortaya konulduğundan şüphemiz yoktur. Bu ve buna benzer kütüphanelerimizde dikkat çekmeyen ancak önemli bilgileri ihtiva eden kıymetli belgelerin olduğunu tahmin ediyoruz. Boyutu küçük olmasına rağmen, şehir, bölge ve hatta bazen ülke tarihi için önemli ve kilit bilgiler taşıyan bu tür belgelerin değerlendirilmesi, henüz geniş çapta üzerine eğilinmemiş olan mahalli tarihimizin bir yönünün aydınlatılmasına hizmet edecektir. Yetişmekte olan genç aydın kuşakların önemsiz gibi görünen bu çeşit belgelere giderek onları değerlendireceklerini ümit eder, tarihimizin karanlık kalmış ve saptırılmış noktalarının aydınlatılması açısından bu tür çalışmaların büyük yarar sağlayacağı kanaatimi belirtmek isterim.

30) **Aydın Vilâyet Salnameleri**, 1296/1878 - 1326/1908 tarihleri arasında 25 adet neşredilmiştir. Bunlardan 1296,1297,1298,1300,1304,1308 (III cilt), 1313 Hicri tarihli olanları üzerinde tez çalışmaları yapılmıştır.

AYDIN VİLAYETİ

En son istatistikler mucibince Aydın Vilâyeti'nin taksimat-ı mülkiyesi veçhile mekatib ve nüfus-ı umumiyesini itimad- bahş rakamlarla irae-i... (silinmiş okunamadı)

MUKAYESE-İ UMUMİYE
(Bilumum zikr olunan adet)

Mekatib-i Hris. Muse	Mekatib-i Hris. Muse.	Mabed Isim.	Nüfus-u umumiye	Milal-i sair	Rum	İslam	Kura	Nahi.	Kaza	Mesaha-i Sathiyeh (KM2)	Esami-i Liva
169	384	414	605584	46828	143801	414955	722	25	13	12426	Izmir Sancağı
44	141	89	453945	8624	46982	398339	1000	13	11	12713	Saruhan Sancağı
28	358	68	277824	5554	32740	239530	474	11	6	7604	Aydın Sancağı
6	278	4	251844	616	3203	248025	385	6	6	7816	Denizli Sancağı
247	1161	575	1589197	61622	226726	1300849	2581	55	36	40559	Yekûn-u umumi

Tanzimi : 1338 / 1922

Nazımı : İbn'ül Cemal M.Ragıb

Izmir

İmza

Menba'-ı nur-u feyzimiz olan Millî Kütüphaneye takdim. 25 Mart 1338 / 1922 İzmir

Harb-i Umuminin hitamından (Limni) de Mondros Limanında Agamemnon zirhlısında 30 Teşrin-i evvel 1334 / 1918 tarihinde imza edilen mütareke-i meş'umenin imzalandığı tarihteki vaziyeti irae eder.

M. İbn'ül Cemal Ragıb
(İmza)

I-ZMİR SANCAĞI

1- İzmir Merkez Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi (km2)</u>
İslam	121	200	111,486	İzmir, Nif, Karaburun 3037
Rum	81	86	87,497	
Milel-i saire	12	9	39,196	
Yekûn	214	295	238,179	

2- Bergama Kazası

İslam	50	128	70,012	2856
Rum	1	22	0	
Mile-i saire	1	1	1,784	
Yekûn	52	151	71,796	

3- Foçateyn (Foça) Kazası

İslam	9	26	8,147	234
Rum	4	38	0	
Milel-i saire	0	1	69	
Yekûn	13	65	8,216	

4- Menemen Kazası

İslam	19	72	22,769	995 (1917 İstik. de 618)
Rum	2	7	4,089	
Milel-i saire	1	1	619	
Yekûn	22	80	27,477	

5- Karaburun Kazası

İslam	16	41	8,784	---
Rum	21	26	0	
Milel-i saire	0	0	0	
Yekûn	37	67	8,784	

6-Çeşme Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi (km2)</u>
İslam	20	18	7,985	557
Rum	9	184	0	
Milel-i saire	1	0	197	
<hr/>				
Yekûn	30	202	8,182	

7- Urla Kazası

İslam	5	32	9,516	370
Rum	2	16	22,383	
Milel- saire	1	1	471	
<hr/>				
Yekûn	8	49	32,370	

8- Seferihisar Kazası

İslam	9	24	7,892	472
Rum	4	2	2,620	
Milel-i saire	0	0	11	
<hr/>				
Yekûn	13	26	10,523	

9- Kuşadası Kazası

İslam	16	39	11,190	621
Rum	3	5	9,000	
Milel-i saire	0	1	224	
<hr/>				
Yekûn	19	45	20,414	

10- Nif kazası

İslam	42	63	19,948	--
Rum	5	4	4,765	
Milel-i saire	0	0	290	
<hr/>				
Yekûn	47	67	25,003	

11- Tire Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathivesi (km2)</u>
İslam	26	165	39,108	1,097
Rum	2	2	3,348	
Milel-i saire	1	0	1,912	
Yekûn	29	167	44,368	

12- Ödemiş Kazası

İslam	101	247	74,869	1,743
Rum	4	4	6,423	
Milel-i saire	0	0	1,769	
Yekûn	105	251	83,061	

13- Bayındır Kazası

İslam	63	67	23,249	494
Rum	4	3	3,676	
Milel-i saire	0	0	286	
Yekûn	67	70	27,211	

II.SARUHAN SANCAĞI

1- Manisa Merkez Kazası

İslam	28	339	92,296	1,874
Rum	14	29	22,649	
Milel-i saire	2	0	4,966	
Yekûn	44	368	119,911	

2- Soma Kazası

İslam	16	78	21,740	272
Rum	2	1	1,774	
Milel-i saire	0	0	0	
Yekûn	18	79	23,514	

3- Kırkağaç Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi (km2)</u>
İslam	35	82	17,771	480
Rum	5	4	3,363	
Milel-i saire	0	0	947	
Yekûn	40	86	22,081	

4- Akhisar Kazası

İslam	23	84	32,280	1,469
Rum	6	3	5,877	
Milel-i saire	2	1	1,000	
Yekûn	31	88	39,157	

5- Gördüs (Gördes) Kazası

İslam	11	26	37,131	1,113
Rum	2	1	868	
Milel-i saire	0	0	0	
Yekûn	13	27	37,999	

6- Demirci Kazası

İslam	15	139	34,093	902
Rum	0	0	143	
Milel-i saire	0	0	9	
Yekûn	15	139	34,245	

7- Salihli kazası

İslam	18	82	34,047	1,462
Rum	3	4	1,761	
Millet-i saire	1	1	305	
Yekûn	22	87	36,113	

8- Kasaba (Turgutlu) Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi(Km2)</u>
İslam	51	84	39,093	874
Rum	2	5	4,019	(1917 İstik.de
Milel-i saire	1	2	1,380	4,014)
Yekûn	54	91	44,492	

9- Alaşehir Kazası

İslam	30	113	34,754	1,315
Rum	2	18	3,303	
Milel-i sekûn	0	0	17	
Yekûn	32	131	38,074	(1917 İstik.de

36,094)

10- Kula Kazası

İslam	34	66	32,187	1,681
Rum	2	20	3,202	
Milel-i saire	0	0	0	
Yekûn	36	86	35,389	

11- Eşme Kazası

İslam	6	42	22,947	1,298
Rum	0	0	23	
Milel-i saire	0	0	0	
Yekûn	6	42	22,970	

III. AYDIN SANCAĞI

1-Aydın Merkez Kazası

İslam	82	274	83,916	1,602
Rum	11	18	13,086	(1917 İstik.de
Milel-i saire	2	1	4,009	689)
Yekûn	95	293	101,011	

2- Nazilli Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi (km2)</u>
İslam	175	138	50,418	2,049
Rum	4	3	2,443	
Milel-i saire	1	1	1,302	
<hr/>				
Yekûn	180	142	54,163	

3- Söke Kazası

İslam	58	53	21,765	1,326
Rum	10	41	16,059	
Milel-i saire	0	0	225	
<hr/>				
Yekûn	68	94	38,049	

4- Çine Kazası

İslam	16	108	32,240	1,321
Rum	0	0	712	
Milel-i saire	0	0	0	
<hr/>				
Yekûn	16	108	32,952	

5- Bozdoğan Kazası

İslam	50	51	33,294	1,315
Rum	0	1	253	
Milel-i saire	0	0	18	
<hr/>				
Yekûn	50	52	33,565	

6- Karacasu Kazası

İslam	28	60	17,897	—
Rum	1	2	187	
Milel-i saire	0	0	0	
<hr/>				
Yekûn	29	62	18,084	

IV- DENİZLİ SANCAĞI

1- Denizli Merkez Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi (km2)</u>
İslam	93	146	42,065	1,014
Rum	4	3	2,136	
Milel-i saire	0	0	567	
<hr/>				
Yekûn	97	149	44,768	

2- Tavas Kazası

İslam	41	85	57,323	2,629
Rum	0	0	0	
Milel-i saire	0	0	0	
<hr/>				
Yekûn	41	85	57,323	

3- Garbi Karaağaç (Acıpayam) Kazası

İslam	28	106	52,481	880
Rum	0	0	35	
Milel-i saire	0	0	0	
<hr/>				
Yekûn	28	106	52,516	

4- Sarayköy Kazası

İslam	38	59	20,238	616
Rum	2	1	1,007	
Milel-i saire	0	0	35	
<hr/>				
Yekûn	40	60	21,280	

5- Çal Kazası

İslam	73	124	44,997	1,995
Rum	0	0	0	
Milel-i saire	0	0	0	
<hr/>				
Yekûn	73	124	44,997	

6-Buldan Kazası

	<u>Mekatib</u>	<u>Maabid</u>	<u>Nüfus</u>	<u>Mesaha-i Sathiyesi (km2)</u>
İslam	10	95	30,921	682
Rum	0	0	25	
Milel-i saire	0	0	14	
<hr/>				
Yekûn	10	95	30,960	

İzmir Kazasında Rum nüfusunda görülen fazlalık Karaburun, Foçateyn, Çeşme, Bergama ve havalisinden Harb-i Umumi dolayısıyla Rumların İzmir'e nakl-i hâne eymelerinden mütevelliddir. Bu havalideki Rumların bir kısmı daha evvel adalara ve Rumeli'ye nakl-i hâne eylemiştir.

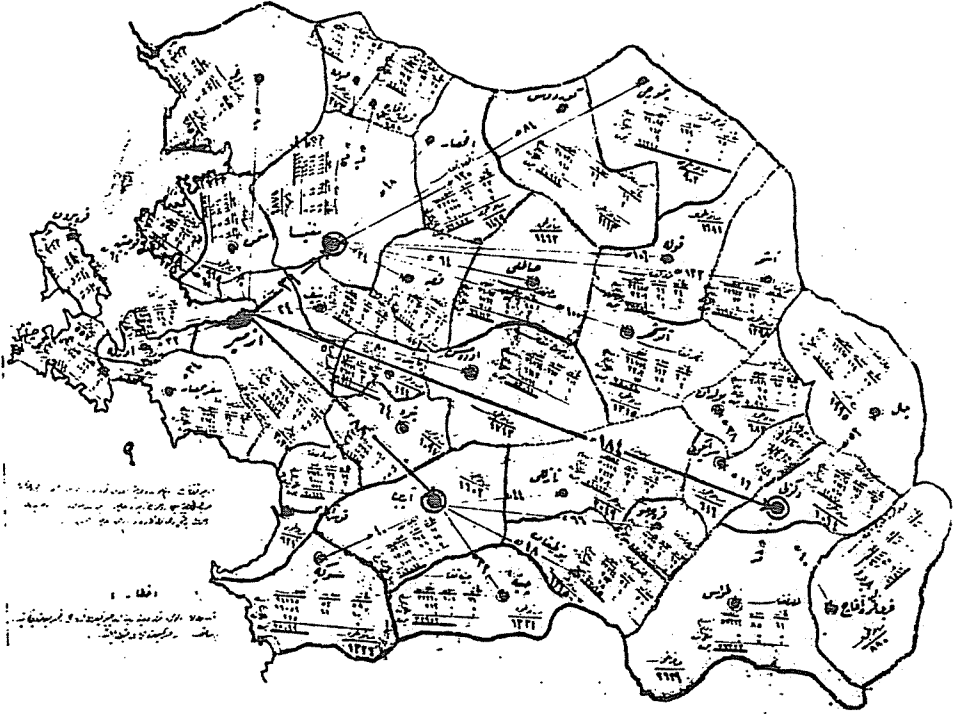
İhtar:

Kazaları livalara, livaları merkez vilâyete rapt eden çizgilerin arasındaki rakamlar kilometreleri gösterir. Bir saatlik mesafe 5 kilometre olarak kabul edilmiştir.

M.İbn'ül Cemal Ragıb'ın Fotoğrafı

آیدین ولایتی

اصولاً شایسته‌ترین ایرین درینک شهرت مندی بگر مالت کاب و نوسر لر برین امان و سن فرورد ۱۳۱۸

مقایله عربیه

مردم	مرد	زنان	کودکان	مردان	زنان	کودکان	مردان	زنان	کودکان
۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸
۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸
۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸
۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸	۶۱۹	۶۱۹	۱۲۳۸

۱۳۳۸ و ۱۳۲۲

ایران المان م...

هر چه عیونک خماضده [یعنی] ده مؤذردک لمانده آغا کمون زده هلیسن ۳۰ تیر ۱۳۱۸
تاریخده اضا ایله مکاره شومنک اضا لیدی تاریکده وضعی ایل ایر ۱۳۲۴

